निःस्वाध्यायवषट्कारा: कृतास्तेन महात्मना ॥
शका जवनकाम्बोजा: पारदा: पह्लवास्तथा ।
कोलिसर्पा: समहिषा दार्व्वाश्चोला: सकेरला: ।
वशिष्ठवचनाद्राजन् ! सगरेण महात्मना ॥"
इति प्रायश्चित्ततत्त्वम् ॥ * ॥
अर्हद्वजविशेष: । इति हेमचन्द्र: । ४ । ३४७ ॥
महिषासुर: । यथा, मार्कण्डेये । ८२ । १-२ ।
"महिषेऽसुराणामधिपे देवानाञ्च पुरन्दरे ।
तत्रासुरैर्म्महारौर्य्यैर्देवसैन्यं पराजितम् ॥
जित्वा च सकलान् देवानिन्द्रोऽभून्महिषासुर:॥"
(देवगणभेद: । यथा, निरुक्ते । ७ । २६ । "अपामुपस्थे महिषा अगृभ्णत् विशो राजानमुपतस्थुर्ऋग्मियम् ।" महिषा: माध्यमिका देवगणा: । अथवा महिषा: त एव "महान्त: ।" इति तट्टीकायाम् दुर्गाचार्य्य: ॥ कुशद्वीपस्थपर्व्वतविशेष: । यथा, मात्स्ये । १२१ । ५९ ।
"षष्ठस्तु पर्व्वतस्तत्र महिषो मेघसन्निभ: ॥"
अग्निविशेष: । यथा, तत्रैव । १२१ । ६० ।
"तस्मिन् सोऽग्निर्निवसति महिषो नाम योऽप्सुज: ।"
कुशद्वीपस्य वर्षविशेष: । यथा, तत्रैव । १२१ । ६८ ।
"महिषं महिषस्यापि पुनश्चापि प्रभाकरम् ॥"
कृताभिषेक: भूपाल: ।
'कृताभिषेके भूपाले लुलापे महिष: स्मृत: ॥'
इत्यमरटीकायां रुद्र: ॥ देशभेद: । यथा, बृहत्संहितायाम् । ९ । १० ।
"भरणीपूर्व्वं मण्डलमृक्षचतुष्कं सुभिक्षकरमाद्यम् ।
वङ्गाङ्गमहिषवाह्लिककलिङ्गदेशेषु भयजननम् ॥"
अनुह्लादस्य पुत्रभेद: । यथा भागवते । ६ । १८ । १६ ।
"अनुह्लादस्य सूर्य्यायां वास्कलो महिषस्तथा ॥"
साध्यापुत्र: । यथा, हरिवंशे । १९६ । ४५ ।
"महिषञ्च तनूजञ्च विज्ञातमनसावपि ॥")

महिषकन्द:, पुं, (महिषाख्यया प्रसिद्ध: कन्द: ।) महाकन्दविशेष: । तत्पर्य्याय: । शुभ्रालु: २ लुलापकन्द: ३ शुक्लकन्द: ४ महिषीकन्द: ५ । अस्य गुणा: । कटुत्वम् । उष्णत्वम् । कफवातामयापहत्वम् । मुखजाड्यहरत्वम् । रुच्यत्वम् । असितश्चेत् महासिद्धिकरत्वञ्च । इति राजनिर्घण्ट: ॥

महिषघ्नी, स्त्री, (महिषं महिषासुरं हन्तीति । हन्+बाहुलकात् टक् । ङीप् ।) दुर्गा । यथा, दुर्गोत्सवपद्धतौ ।
"महिषघ्नि ! महामाये चामुण्डे मुण्डमालिनि ! ।
आयुरारोग्यविजयं देहि देवि ! नमोऽस्तु ते ॥"
अपि च । देवीपुराणे ।
"सिंहमारुह्य कल्पान्ते निहतो महिषो यथा ।
महिषघ्नी ततो देवी कन्या वै सिंहवाहिनी ॥"

महिषध्वज:, पुं, (महिषो ध्वजश्चिह्नं वाहनत्वेन यस्य ।) यम: । अर्हद्विशेष: । इति हेमचन्द्र: । २ । ९९ ॥

महिषमर्द्दिनी, स्त्री, (महिषं महिषाख्यमसुरं मृद्नातीति । मृद्+णिनि: । ङीप् ।) दुर्गा । इति शब्दरत्नावली ॥ अस्या मन्त्रा यथा, शारदायाम् ।
"भान्तं वियत् सनयनं श्वेतो मर्द्दिनि ठद्वयम् ।
अष्टाक्षरी समाख्याता विद्या महिषमर्द्दिनी ॥"
नारायणीतन्त्रे ।
"विषं हि मज्जा कालोऽग्निरद्रिरिस्थो निठद्वयम् ॥"
विषं मकार: । हि स्वरूपम् । मज्जा षकार: । कालो मकार: । अग्नी रेफ: । अद्रिर्द्दकार: । इस्थ इति वचनादिकारयुक्तो दकार: । अयं मन्त्रस्तारादिर्मायादि: कामादिर्वाग्भवादिर्व्वधूबीजादि: कवचादिश्च नवाक्षर: । तथा च विश्वसारे ।
"प्रणवाद्यां जपेद्विद्यां मायाद्यां वा जपेत् सुधी: ।
वधूबीजादिकां वापि कवचाद्यां जपेत्तथा ॥
सर्व्वकालेषु सर्व्वत्र कामाद्यां प्रजपेत् सुधी: ।
वाग्भवाद्यां जपेत्तान्तु देवीं वाक्यविशुद्धये ॥
अस्या ध्यानम् । गारुड़ोपलसन्निभां मणिमयकुण्डलमण्डितां नौमि भालविलोचनां महिषोत्तमाङ्गनिषेदुषीम् । शङ्खचक्रकृपाणखेटकबाणकार्मुकशूलकान् तर्ज्जनीमपि बिभ्रतीं निजबाहुभि: शशिशेखराम् ॥ इति तन्त्रसार: ॥

महिषवल्ली, स्त्री, (महिषशब्दवाच्या वल्ली । शाकपार्थिवादिवत् समास: ।) लताविशेष: । छिरहिट्टी इति हिन्दी भाषा ॥ तत्पर्य्याय: । सौम्या २ प्रतिसोमा ३ अन्त्रवल्लिका ४ खण्डशाखा ५ । अस्या गुण: । रसवीर्य्यविपाके सोमवल्लीसमत्वम् । इति राजनिर्घण्ट: ॥

महिषवाहन:, पुं, (महिषो वाहनं यस्य ।) यम: । इति शब्दरत्नावली ॥

महिषासुर:, पुं, (महिष एव महिषाख्यो वा असुर: ।) रम्भासुरपुत्र: । तस्य उत्पत्तिर्यथा,—
श्रीऔर्व्व उवाच
"आराधितो महादेवो रम्भेण सुरवैरिणा ।
चिरेण स च सुप्रीतस्तपसा तस्य शङ्कर: ॥
अथ तुष्टो महादेव: प्रत्यक्षं रम्भमुक्तवान् ।
प्रीतोऽस्मि ते वरं रम्भ ! वरयस्व यथेप्सितम् ॥
एवमुक्त: प्रत्युवाच रम्भस्तं चन्द्रशेखरम् ॥
अपुत्रोऽहं महादेव ! यदि ते मय्यनुग्रह: ।
मम जन्मत्रये पुत्रो भवान् भवतु शङ्कर ! ॥
अवध्य: सर्व्वभूतानां जेता च त्रिदिवौकसाम् ।
चिरायुश्च यशस्वी च लक्ष्मीवान् सत्यसङ्गर: ॥
एवमुक्तस्तु दैत्येन प्रत्युवाच वृषध्वज: ।
भवत्वेतद्वाञ्छितन्ते भविष्यामि सुतस्तव ॥
इत्युक्त्वा स महादेवस्तत्रैवान्तरधीयत ।
रम्भोऽपि यात: स्वस्थानं हर्षोत्फुल्लविलोचन: ॥
पथि गच्छन् स रम्भोऽथ ददृशे महिषीं शुभाम् ।
त्रिहायणीं चित्रवर्णां सुन्दरीं ऋतुशालिनीम् ॥
स तां दृष्ट्वाथ महिषीं रम्भ: कामेन मोहित: ।
दोर्भ्यां गृहीत्वा च तदा चकार सुरतोत्सवम् ॥
तयो: प्रवृत्ते सुरते सा तदा तस्य तेजसा ।
दधार महिषी गर्भं तदाभून्महिषासुर: ॥
तस्यां स्वाङ्गेषु गिरिशस्तत्पुत्रत्वमवाप्तवान् ।
ववृधे स तदा वाग्भि: शुक्लपक्षे समुद्रवत् ॥"
तस्य योषिद्वध्यत्वं यथा,—
"तन्तु कात्यायनमुनि: शप्तवान् महिषासुरम् ।
दुर्णयं वीक्ष्य शिष्यार्थे शिष्यानुग्रहकारक: ॥
कात्यायनेन शप्तं तं विज्ञाय महिषासुरम् ।
प्राह प्रणयपूर्व्वन्तु चण्डिकां चन्द्रशेखर: ॥"
ईश्वर उवाच ।
"देवि ! कात्यायनेनापि शप्तोऽयं महिषासुर: ।
योषिद्विनाशकर्त्रीति भवितेति जगन्मयि ! ।
नि:संशयमृषेर्व्वाक्यं भविष्यति न संशय: ॥
मदीयो माहिष: कायस्त्वया देवि ! जगन्मयि ! ।
हन्तव्य: सततं योगयुक्त: पूर्व्वे परेऽपि च ॥
हरिर्हरिस्वरूपेण त्वां वोढुमक्षमोऽधुना ।
ममायं माहिष: कायस्तव वोढ़ा भविष्यति ॥
इति पूर्व्वं महादेवो देवीं प्रार्थितवान् पुरा ॥
तेन देवी महादेवं जग्राह महिषासुरम् ॥
त्रिषु जन्मसु पुत्रोऽभूत् रम्भस्य भगवान् शिव: ।
सृष्टित्रयं स रम्भोऽपि रम्भ एव व्यजायत ॥
असुरस्तादृशस्तेपे तप: परमदारुणम् ।
तथैवाराधित: शम्भु: पुत्रार्थे प्रददौ वरम् ॥
तथैव महिषीं भेजे प्रथमं सुरताय स: ।
तस्यां तथाभवद्वीरो दानवो महिषासुर: ।
तथैव शेपे भगवान् मुनि: कात्यायनस्तु तम् ॥
इति प्रवृत्ते पूर्व्वस्मिन् परस्मिन् स तु जन्मनि ।
महिष: पूजयित्वाथ देवीं वरमयाचत ॥
तृतीये जन्मनि वरं प्राप्य कल्यानशेषत: ।
नेह मे जन्म भवितेत्येवं वरमयाचत ॥
तेन देवीपदतले तिष्ठत्येषोऽसुरोऽधुना ।
नोत्पत्तिरपि तस्यास्ति संवर्त्तांस्तान् बहून् नृप ! ॥
एवं देवीप्रसादेन महादेवाङ्गसम्भव: ।
परामवाप सततं प्रतिपत्तिं महासुर: ॥
इति ते कथितं राजन् ! यथा स महिषासुर: ।
देवीपादतलं प्राप्य यथा सोऽद्यापि मोदते ॥"
इति कालिकापुराणे ५९ अध्याय: ॥ * ॥
अपि च ।
नारद उवाच ।
"कश्चासौ महिषो नाम रक्तबीजादयश्च के ।
कासौ कात्यायनी नाम या जघ्ने महिषासुरम् ।
एतान् विस्तरतस्तात ! यथावद्वक्तुमर्हसि ॥"